

אדם עץ השדה

עיונים והגות במוסרי חכמים הנלמדים מדימוי האדם לעץ השדה

מאת: שלמה שץ

מורה קו כללי, לאמר (מאמר שלישי, פרק א'): "והמחשבה היא שיסתכל כי מכל דבר מן הנבראים הנראים לעין יש

ליקח ראייה על איזו מדה טובה או מוסר השכל או דבר חכמה ובינה". רבי משה קורדאוויורו, הנמנה על חוג המקובלים מן העיר צפת, ממקד את ההתבוננות בעצי השדה, כהאי לישנא: "ורצוני למסור לך כללים כדי שתדע להפשיט חומרי המשלים מתורתנו הקדושה. הנה כשתמצא שום מלה במלות תורתנו הקדושה משולה לצמחי האדמה, ראה בטבע האילן או העשב ההוא או מקום גדילתו על המים, או ביובש, או בין הקוצים וכיוצא,

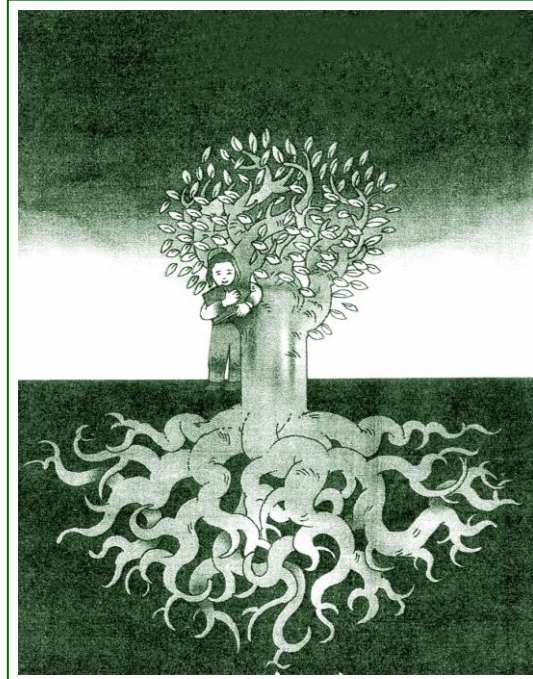
ומשם תבין הענין ההוא. ולפעמים בגווני הפירות וכיוצא". (שיעור קומה, אות נ"ח).

יום ט"ו בשבט, שציונו ההלכתי כראש השנה לאילנות הקנה לו אף מעמד של יום סגולה, מעורר בהופעתו ענין

והתעניינות בעץ השדה ופירות האילן. בו ביום, עת עולה השרף באילנות ומתחילה חניטת הפירות, שעה שישראל קדושים מעלים בגיל על שולחנם את תנובת השדה, מקבלים, איפוא, משמעות מיוחדת דבריו של בעל כנף רננים: "ירא שמים המדה או ישכיל השכלה או מוסר הראוי להתעורר ממנו".

בשבחה של התבוננות זאת, לקרב את יסודות הבריאה

לעולמנו שלנו ולהשתמש בבריאה כמשל ונמשל בתורת המדות, למדנו בספר העיקרים שחיבר רבי יוסף אלבו, והוא

דברי חכמים אלו משמשים לנו כיסוד מוסד להתבוננות בכרם עבודת השי"ת בהשראתם של עצי השדה ועבודת האדמה.

"אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם"

השוואת האדם לעץ השדה מביאה עמה קו דמיון ודעת תבונה על גורליות תקופת הנערות, גדילת האדם ועיצוב תכונות נפשו לטוב או למוטב, כעין ודוגמא לנטיעה הרכה אשר בעודה באיבה ניתן לתמכה וליישרה על מנת שתזדקק לעולמים במלוא יופיה והדרה.

דבר זה למדנו בפירוש רבנו יונה החסיד מגירונדא לפרקי אבות פ"א, משנה י"ד: "יש בכלל זה הלשון אם לא עכשיו, בימי נערות, אימתי, אם עד זקנה ושיבה יניחנה, לא יוכל לעשותה. ועל ענין זה אמר דוד ע"ה (תהלים קמד, יב): אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם. רצה לומר, כי הנטע בעודו קטן, אדם יכול לגדלו להיות עץ ישר ולא יהיה עקום, אך לאחר שגדל בעקומו היותו קשה הוא מאד לתקן. וכן האדם בעודו קטן בקל הוא להיות בדרך טוב ולסור מן הרע, אבל אם הזקין ברשעו קשה בעיניו להניחה כמו שכתוב (משלי כב, ו): חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, וכתוב (דברים כ, יט): כי האדם עץ השדה. ועוד, כי התשובה בימי זקנה אינה תשובה שלמה, כי באותו זמן אין היצר חזק, והתאוה נקיה, ולא תערב לנפש, ואין לו חפץ בהנאת העבירות, וזו היא הסיבה אליו לתשובה. ועל ענין זה נאמר (קהלת יב, א): וזכור את בוראך בימי בחורתך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ".

גם המגיד רבי ישראל מקוזניץ' מעורר על גודל השפעת תקופת הנערות באמצעות משל צמיחת האילן, אלא שהוא מוסיף השוואה נוספת לאגוז וקליפתו הרכה בראשיתה, והקשה באחריתה: "וגם צריך האדם להתעורר עצמו בימי בחרותו לעבודתו יתברך. כי כל

זמן שהאילן רך ודק נוטין אותו לכל צד, מה שאין כן כשמתקשה. וכמו האגוז כל זמן שהוא רך אז בקל יכולין לנתק הקליפה הדקה שעל הפרי מבפנים, מה שאין כן כשמתקין צריכין לגררו בחזקה. כמו כן האדם כימי בחרותו אף שחטא קצת, עם כל זה במעט יכול להתגבר על יצרו ולסור מהרע וללכת בהטוב. ואף הרע שעשה יוכל להעלו ולתקנו אחר כך אחד אחד. מה שאין כן כשמתקין ומושרש בהבלי עולם ומכל שכן כחטאיו, ויצרו מתגבר עליו בכל יום, אז צריך אחר כך לסיגופים גדולים להכריח את הרע מעליו". (עבודת ישראל, פרקי אבות פ"ג, משנה י"ד).

השלמה נאותה לנדון יש להוסיף מספר דברי שמואל (ליקוטי אמרים, אות ל"ג), המוצא גם בחלקו המכריע של הטל והשפעתו על הצומח, את הנמשל לימי הילדות: "מאמר הכתוב (תהלים קי, ג): טל ילדותך. לבאר ענין השייכות של טל לילדות, יש לומר, כי כשם שכל הכח העיקרי של הצמיחה בפירות ואילנות הוא הטל, כמו כן הם ימי הילדות, שכל מה שמשרשים יותר בימי הילדות תורה יראת שמים, מזה נשאר קיים כח הצמיחה על כל הימים".

החרישה הזריעה וההשקאה

רבנו בחיי בן אשר מציין קו השוואה ברור בין שלשת הדברים היסודיים להם זקוקה האדמה בכדי לתת את יבולה, הלא הם: החרישה, הזריעה וההשקיה. לבין שלשת הדברים אותם חייבת הנפש על מנת לעלות מעלות רמות, והם המה: התוכחה, קבלת התוכחה - ובעקבותיהם - תקון המדות. וכה כתב: "ידוע בתולדות האדמה שהיא צריכה שלשה דברים; חרישה, זריעה והשקאה. וכן הנפש צריכה שלשה דברים, דוגמתם נמשלים להם, והם; התוכחות, וקבלת התוכחות ותקון המידות. ולכך ימשילו הכתובים התוכחה לחרישה, כי כשם שעם החרישה תשוב האדמה הקשה תיחוח ונוחה, כן עם התוכחה ישבר הלב ויכנע וירך, עד אשר ישוב נשבר ונדכה. וקבלת תוכחה ימשילו לזריעה, שאם הנוכח אינו מקבל התוכחה אין דברי המוכיח מועילים כלום, שהרי עיקר התוכחה אינו אלא כדי שיבא אדם לקבל התוכחות, כשם שאין עיקר החרישה אלא כדי שיבא לזריעה, כי המוכיח לא יוכיח לעולם כשם שהחורש לא יחרוש לעולם.

"ותיקון המידות ימשילו להשקאה, כי עם מה שיתקן אדם מידותיו יצליח בו קבלת התוכחה, כשם שהשקאה מצלחת הזריעה. ומהענין הזה הזכיר שלמה המלך ע"ה (שיר השירים ב, א): אני חבצלת השרון שושנת העמקים, המשיל הנפש לחבצלת ולשושנה שאין הצלחתם אלא על ידי השקאה, וזהו לשון השרון והעמק, שהם מקומות המים, כי שם יצליחו ויגדלו ויקבלו גידול, כן הנפש עיקר הצלחתה על ידי תיקון המידות שהן שלמותה, כשם שהשקאה שלמות כל צמחי הארץ.

"ומצינו לישעיה ע"ה שהיה מוכיח לישראל בענין זה, ומביא להם ראייה מן החרישה והזריעה וההשקאה, הוא שאמר (ישעיה כח, כד): הכל היום יחרוש החורש לזרוע יפתח וישדד אדמתו, יאמר: וכי החורש על מנת לזרוע לעולם יהיה חורש, אם כן מה יועיל. אף הנביאים המוכיחים אתכם, הלעולם יוכיחו ולא יועילו בתוכחותם, וכי לעולם לא יזרע החורש אלא שיחרוש לעולם... ואחר שאדם עושה את שלו מה שבידו, אף הקב"ה עושה את שלו שנותן המטר בעתו והרוה את הארץ והולידה והצמיחה". (כד הקמח, ערך שנאת חינום)

על יסוד- הרעיון מוסיף רבנו בחיי לשזור בדרך משל ומליצה את המשך העבודה בתנובת השדה כמשלים לעבודת האדם בתיקון מידותיו. ואת הדברים הוא מסכם במעלת התוכחה: "יש בענין המשל הזה עצה נפלאה לישראל שיש להן לקבל תוכחת. ומפני שיש בכלל המשל גם כן רמז על התורה ועל המצות, המשיל המצוות לזרע הארץ שהם מזונות העולם, ויש בקצתן רפואה לגוף, וכן התורה והמצוות הן מזון הנפש, ויש בקיומן אריכות ימים. נמצאת למד שעיקר הכל, התוכחת".

טיב האדם ואילן היוחסין

הדרשן הנודע רבי אפרים ב"ר אהרן לונטשיץ בחיבורו "עוללות אפרים" מוצא את משל ונמשל העץ אצל האדם בשני דברים עיקריים; הראשון: מקור גזע האילן ואיכותו. והשני: טיב הנטיעה והשתיל גופו. ונמשליהם באדם. הראשון: צור מחצבתו, מצד אבותיו, שהם גזע האדם ומקור יניקתו, וכמוהם כדמיון הקרקע הטובה והמובחרת, המהווה רקע מועיל לצמיחה פוריה של הנטיעה עצמה. ומשנהו, האדם עצמו מצד מעשיו הטובים, אם טוב וישר הוא, אם יתן את פרוי בעתו, או שמא מן אילנות הסרק הוא, או למצער - אף פורה ראש ולענה.

כלפי מה דבריו מכוונים. אודות מאמרו של רבה בר רב הונא (קידושין ע, א): כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו, מעלה עליו הכתוב כאילו חרשו לכל העולם כולו וזרעו מלח, שנאמר (נחמיה ז, סא): ואלה העולים מתל מלח תל חרשא. לפיכך, אם דימו חכמינו ז"ל

את נשיאת אשה שאינה הוגנת לחרישה זרעית מלח, מוצא כאן בעל עוללות אפרים יסוד נאמן לדימוי האדם לעץ השדה. ומכאן מצווה ומזרז הוא בדרשתו באמצעות משלי הצמיחה ומקום נטיעתה את הדרך לבחון את טיב האדם ואיכותו. שכן לדבריו: "אם הזורע דגן, תירוש ויצהר, או הנוטע אילן, מחזר אחר הקרקע היפה וקונה אותה בדמים יקרים כדי שיהיה הגידול טוב ונאות, והוא נזהר שלא לקנות ארץ מליחה שאינה מצמחת. על אחת כמה וכמה יש לחקור באיכות האדם - קרקע עולם, היותר טובה ונאותה לפי מזגה, שיהיה הגידול טוב, ושלא יזרע בתל מלח שאינו מצמיח שום גידול טוב".

מעתה, אחרי הקדמה זו, הוא מנחה אחר מעלות האדם, במה יבורך, כיצד ובמה יבחן: "כמו שהנטיעות צריכין לשני דברים עצמיים והכרחיים, שבהעדר אחת מהם תתקלקל הנטיעה, כן האדם. העצם הראשון הוא, שגזע האילן היונק מן הקרקע צריך להיות במקום מובחר שלא היתה יניקתו ממקום הטינופת, או מארץ מלחה שאינה מצמחת. כי אף אם יהיה ממין משובח, מכל מקום יתקלקל הפרי אם לא יהיה נטוע במקום טוב ונאות. והעצם השני הוא, שהנטיעה מצד עצמה צריכה להיות ממין משובח. שאם יטע אילן סרק, אפילו בקרקע טובה, לא יתן פרי לעולם. הרי שני דברים עצמיים, הנטיעה מצד עצמה, והמקום אשר ממנו יניקתו.

"כך הוא בנמשל אצל האדם, שצריך לאותן שני דברים שאצל הנטיעות, כי משני צדדים יבחן כל איש ואיש הטובים המה, אם רעים. [א], מצד גזעו ויניקתו, דהיינו מצד אבותיו, שהם גזעו ומקום יניקתו באמת, כמו שאמר הכתוב (ישעיה יא, א): ויצא חוטר מגזע ישי, והם בדמיון הקרקע טובה המובחרת, המצמחת פרי טוב, תולדותיהן כיוצא בהן. ובהפך זה נאמר (שמואל-א' כד, יג): מרשעים יצא רשע, כי הקרקע הרעה אי אפשר שתצמיח צמח טוב. [ב]; הוא מצד הנטיעה עצמה. והוא בחינת האדם מצד מעשיו, הטובים הם, אם רעים. אם הוא מן הכיתות אשר יתנו בעתם פרי צדיק עץ חיים, או מן הכיתות המצמיחים שורש פורה ראש ולענה, או מאילני סרק, כמו שנאמר (ישעיה מ, כד): אף בל נטעו אף בל זורעו אף בל שורש בארץ גזעם, ויאמר, שהם נעדרים מכל צד מאלו הצדדים".

להלן הוא מרחיב את הדיבור ומוסיף לשבח את חשיבות ומעלת איכות האדם עצמו, עוד יותר ממעלת היוחסין שאוחז בה הנצר מצד גזע אבותיו. וגם כאן הוא ממשיך להשתמש בעץ כמשל לאדם: "ואם אתה רוצה לנסות לבחון הקרקע והאילן. אם אינך מכיר לא טיב הקרקע ולא בטיב הפרי ההוא שאתה רוצה לטעת, בודאי טוב הוא לנפש תדרשנו, לנסות שניהם כאחד, אם הוא אפשרי. אך אמנם אם אינו אפשרי להביא שניהם בכור הנסיון והבחינה, אזי הקרקע תבחן בבחינת האילן, אבל האילן לא יבחן בבחינת הקרקע. כיצד, אם אתה רואה איזו קרקע טובה בחונה ובדוקה אצלך שהיא טובה, מצמחת פרי טוב ונאות, עם כל זה לא יבחן האילן אצלך אם אין אתה מכיר מטיב הפרי, שהרי מעשים בכל יום אנו רואים שהקרקע טובה מגדלת גם אילני סרק, ואם כן אין ראייה מן הקרקע על האילן. אך בהפך, זה האילן הוא ראייה גדולה על הקרקע. שאם אותו אילן בחון ומנוסה אצלך שהפרי ההוא טוב הוא, בלי ספק גם הקרקע טובה, גם אם אין אתה מכיר בטיב הקרקע ההיא, הנה יגיד עליו ריעו הפרי הטוב, שאם היתה ארץ מלחה בודאי לא היתה מצמחת.

"וכך הוא בנמשל אצל האדם. כשם שאין ליקח ראייה מייחס האבות אל עצמותו, שאף אם הוא ממשפחת יעבץ, יכול להיות שהוא מצד עצמו נער ניעור וריק מכל שלימות, שהרי מעשים בכל יום שמצדיקים יוצאים גם רשעים ואם כן טעות גמור הוא הלוקח ראייה מן הגזע על עצמותו. אך בהפך, זה האילן ראייה על הקרקע, שאם אתה רואה אדם זך וישר פעלו ומזגו טוב, אז הוא ראייה גדולה על מקום יניקתו שהוא מגזע ישרים, כי מרשעים יצא רשע, ואינו בנמצא שיהיה מטמא טהור ומילתא דלא שכיחא הוא. ומן האילן יוקח ראייה על הקרקע, שאם אנו רואים איש חיל רב פעלים בתורה ומעשים טובים, בודאי אינו צריך בדיקה אחר הגזע כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. והוא ראייה גדולה על יניקתם ממקום טהור".

כה נהירים לו דברים אלו, עד שבאמצעותם הוא מוצא את "רוממות הניצוח", כלשונו, להשיב לטועים מבני עמנו, הרואים בספרי היחוס כגורם מכריע בפרק האיש מקדש, "ועיקר בדיקתם אחר הגזע ויניקתו אם הוא ממשפחת עשירים, או מנהיגים, יושבי יעבץ, מקהילים קהילות ברבים, ולוקחין ראייה מן הקרקע על הפרי. וזו אינה ראייה, מחמת שמעשים בכל יום שהקרקע הטובה תצמיח קוץ ודרדר. כך אנשים שלימים ורבים עשו שורש פורה ראש ולענה, ובנים זרים יולדו להם, ואם כן אין ראייה מן היניקה". את הרעיון הוא מסיים בדרך צחות על מאמר הכתוב (תהלים קכו, ו): הלך ילך ובכה נושא משך הזרע. פירוש, מושך היחס מצד זרעו ושורשי משפחתו, ילך ובכה. אך לא כן 'בא יבא ברינה נושא אלומותיו', שנושא על שכמו רוב פעלים והם לו יחס מצד עצמו, הוא יבא ברינה !

יסוד הצמיחה - התבטלות

את יסוד הצמיחה הרוחנית לומדים גדולי ישראל מאופן צמיחת הזרע באדמה. כי לא תיתכן כל צמיחה מחודשת אלא בהתבטלות גרעין הזרע בתוככי עפר האדמה עד שלא תישאר בו כי אם "קוסטא דחיותא", נקודת חיות אחרונה, אשר ממנה תתחדש הצמיחה המחודשת.

דברים מפורשים בענין למדנו בספרו של רבי צבי הירש אב"ד דק"ק ליסקא בספרו הישר והטוב (דרוש לסיים ש"ס משנה): "כמו שדרך העולם שבכל דבר צריך להיות ההעדר קודם להווייה, וכמו גרעין הנזרע שצריך להיות נרקב מקודם, כן בענייני קבלת מלכות שמים צריך גם כן לבטל עצמו מקודם מכל וכל, על דרך ונפשי כעפר לכל תהיה, ואחר כך תצמח לו הישועה. ולכן מתחלת התורה שבעל פה מאימתי קורין את שמע בערבית דהיינו מתחילה הוא בחינת לילה. וזהו שאומרים אמת ויציב ביום, ואמונה כל זאת בלילה".

הרחבה לדברים רשם רבי ירחמיאל ישראל מאלכסנדר בספרו ישמח ישראל: "כל זמן שלא נרקב ולא נפסד הגרעין לא נקלט הזרע ולא יוכל צמוח, רק אחר שנרקב ונכלה ונעשה כוח ההיולי, אז מדבק עצמו לכוח העפר וצומח, כמאמר חז"ל (תמורה לא, א): אימתי גדלה, לכי מסרחא וכי אסרחא עפרא בעלמא הוא. וכמו כן אם האדם מדבק עצמו לעפר בבחינת ונפשי כעפר לכל, ויודע באמיתותו כי ממך הכל, ומאמין באמונה שלימה בהשגחת הבורא ב"ה שהוא המנהיג עולמו, ועושה ויעשה לכל המעשים, אז הוא מדבק עצמו בחי החיים". (שבת חול המועד פסח, אות קמ"א)

במאמרי חג הסוכות (אות כ') הוא שב ומבאר את הענין בנועם לשונו: "כשהאדם זורע הוא מאמין בהקב"ה שצווה והטביע בכוח הבריאה, שבעולם המעשה מוכרח האדם לעשות דבר מה, וכדרשת חכמנו ז"ל (ספרי דברים טו, יח): וברכך ה"א, יכול יהיה יושב ובטל, תלמוד לומר בכל אשר תעשה. אבל עיקר כוח הצמיחה והחיות הכל הוא מד', ובזה האמונה הוא ממשיך כוח החיוני והצמיחה להצומח. ואחרי שזורע רואה בחוש כי פעולתו אפס בלתי השגחת הבורא ב"ה, כי כל זמן שהגרעין שלם כאשר זרעו לא יקבל כוח העפר ולא יצמיח, זולת אחרי שנרקב ונעשה כוח היולי אזי יוכל לחבר את עצמו בכוח העפר ויצמיח, כן כל זמן שהאדם מדמה בנפשו אשר כוחו ועוצם ידו עשה הכל אין בו כוח החיוני לצמוח, רק אחר שנרקב ואז יודע האדם כי כבר כלו כל הפעולות שלו אז הוא צומח".

הזורעים בדמעה ברינה יקצורו

הזריעה והקצירה, משמשים כמשל על כללות העבודה הרוחנית שראשיתה זריעה בדמעה, ואחריתה ישגה מאוד ברינת הקצירה. כך בחזיון זה ממשיל רבי אברהם מסלונים את עבודת הקודש של איש יהודי, באמצעות משל עבודת איש האדמה, העמל ביגיעה רבה ובזיעת אף, בריבוי שלבים, עדי תניב הארץ את יכולה והעץ יתן את פריו המבורך, או אז יקצור ברינה. אף מערכות עבודת ה' בהם יהלך ועמם יתמודד איש ישראלי כמוהם, לדבריו, כעבודת האדמה.

"כמו השדה אין מוציאה פירות אלא אם כן חורשים תחילה, אחר כך זורעים, ואחר כך יורד הגשם ואז מוציאה פירות. כמו כן בעבודת הקודש של איש יהודי, מתחילה צריך לחרוש ולקרוע את סגור לבבו, אחר כך משים בו נקודת יראת שמים, אחר כך משבר את לבו ומרטיבו בדמעות - שהוא בחינת הגשם. ואז הזורעים בדמעה ברינה יקצורו, שיהיה מזה פירות, שיעלו מעלה מעלה. הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע, זה לא ענין קל, כי אכן צריך יגיעה רבה. אמנם אחר כך רואים סיעתא דשמיא, ובא יבא ברינה נשא אלומותיו". (בית אברהם שבת שובה, ד"ה הזורעים בדמעה)

"להיות כעץ שבכל שנה עולה"...

"הקדים הרב בעל יד יוסף ז"ל בהקדמה ארוכה, וזה כוללות העניין הצריך לענייננו, שהטעם שנמשל האדם לעץ השדה שנאמר כי האדם עץ השדה, לומר ששלמות האדם להיות כעץ שבכל שנה עולה ממדרגה למדרגה. תחילה בעליו, ואחר כך בענפים, ואחר כך בפירות, וזהו שלימותו. לפי שאם לעולם יעמוד במצב אחד קוצצים אותו, מאחר שאינו נתון פירות. כן צריך להיות האדם לעלות ממדרגה למדרגה כי עיר פרא אדם יולד, ואם יעמוד כן לעולם במצב זה, נוח לו שלא נברא. והמלאכים נמשלו לאבן, כדכתיב (שמות כד, י): ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, בהיות מעלתם ליעולם כאבן במצב אחד שלא ישנו את תפקידם ולעולם הם במדרגה אחת וזהו מעלתם ושלימותם הפך האדם". (רבי אליהו הכהן מאיזמיר, מדרש האייתמרי, דרוש י"ט, ד"ה והנה)

האדם עץ השדה - במקורות

ראשית דימויו של האדם אל עץ השדה והשאלת סממני האילנות אל הבריות, נמצא כבר בתורתנו הקדושה ובדרשות חז"ל פעמים רבות. דווקא המפורסם שבכתובים "כי האדם עץ השדה" (דברים כ, יט), שנכתב כנתינת טעם לאיסור השחתת העץ, נאמר במובן של "כי משמש בלשון דלמא", "שמא האדם עץ השדה" (רש"י שם). "רוצה לומר שמא עץ השדה כאדם, כי דרך בני אדם שצרים על עיר כשתופסין אחד מאנשי העיר מייסרים אותו, ושמא אתה סבור שגם עץ השדה כך" (שפתי חכמים, שם). אולם דורשי רשומות מצאו בו בכתוב זה מעין אסמכתא להקבלה הדדית בין האדם לעץ, וכך שנינו בפרקי רבי אליעזר (פרק כ"א): "תנא, ר' זעירא אומר: מפרי העץ, אין העץ הזה אלא אדם שנמשל כעץ, שנאמר כי האדם עץ השדה". ובספר עוללות אפרים (אות שי"ג) כותב מדי דברו בענין זה: "וכן פסוקים רבים הממשילים את האדם לצמחי השדה".

בפתיחת ספר תהלים מתואר אושרו של האיש אשר בתורת ה' חפצו ובתורתו יגהה יומם וליילה: "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פרו יתן בעתו ועלהו לא יבול". גם תפארתו של הבית היהודי באה לידי ביטוי באמצעות המשל: "אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך, בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך". (תהלים קכט, ג). ובמדרש הגדול (בראשית) שנינו: "הצדיקים נמשלו לאילנות דכתיב (תהלים צב, יג): צדיק כתמר יפרח. ואומר (שם א, ג): והיה כעץ שתול על פלגי מים. ואומר (ישעיה מה, כג): כימי העץ ימי עמי".

כן אנו מוצאים מאישי התנ"ך ומאורעות שונים הקשורים בהם שנמשלו לעצי השדה. ומהם, אברהם אבינו ופרשת אבימלך נדרשים במדרש רבה (בראשית נג, א) עם הכתוב ביחזקאל (יז, כד): וידעו כל עצי השדה כי אני ה' השפילתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל. את הכתוב (מלכים ב' יד, ט): החוח אשר בלבנון שלח אל הארץ אשר בלבנון לאמור תנה לי את בתך, דרשהו בבראשית רבה (פ, ב) אודות יעקב אבינו וחמור אבי שכם. בספר שופטים (פרק ט) אנו לומדים את דבריו של יותם בהר גריזים שנאמר במשל ובמליצה תוך שימוש בעצי השדה כנמשלים לעתניאל בן קנז (נמשל לזית), גדעון (נמשל לגפן), ודבורה (נמשלה לתאנה). כן מצינו שהמשילו את איוב לעץ, "ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ" (כבא בתרא טו, א). ועוד כהנה וכהנה.

מן הענין לציין גם השוואה מן העץ לאדם המשמשת כסמך למנהג ישראל תורה, להתחיל בלימוד התורה לילד בגיל חמש שנים. שורש הדברים מופיע כבר במדרש תנחומא, וביתר אריכות כתב כן רבנו יצחק ב"ר יהודה הלוי כספרו פענח רזא, בפירוש הכתובים (ויקרא יט, כג-כה): ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פרוי שלוש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל. ובשנה הרביעית יהיה כל פרוי קרש הלולים לה'. ובשנה החמישית תאכלו את פרוי. וכתב: "מכאן סמך לבן חמש למקרא, כי הבנים נמשלו לעץ ופרי ככמה מקומות. והנה ג' שנים יהיה לכם ערלים שאין בו שום לימוד כבערלים, והרביעי יהיה כל פרוי קודש הלולים, שמלמדין אותו ברכות ושבתות, תורה צוה ושמע ישראל וכיוצא, ובשנה החמישית תאכלו את פרוי להוסיף לכם וגו', כלומר להוסיף עליו וללמדו תורה".

ונחתום בדברי רבי יוסף חיים מבבל, בעל "בן איש חי", במשמעות מטבע הלשון של ברכת האילנות "וברא בו בריות טובות ואילנות טובים". ולדבריו, בהקבלה זו מונח רמז לרואה האילן מבלבובו ופריחתו, כי זכור יזכור, אשר עוד יבואו לו לעץ ימי החורף בהם יתייבש וייעשה צחיח, יסור הודו ויפוג חינו. אך אף על פי כן יש לו לעץ תקווה. וחוזר חלילה. באותה מידה, ילמד האדם בנפשו לקח טוב מהמראה הזה, ממחזור העץ ומהתחדשותו מן הנשירה ומן החורב, מן הפריחה ומן הבלבוב. כי אכן האדם עץ השדה.

מתוך: גליון "המודיע" י"א בשבט תשס"ה

תקציר:

המאמר מלקט עניינים שונים בהם ניתן להשוות את האדם לעץ:

1. כעץ צעיר שאפשר לעצב את צמיחתו- תקופת הנערות גורלית לגבי גדילת האדם ועיצוב תכונות נפשו
2. חרישה, זריעה והשקאה- צרכי העץ, הם משל לצרכי הנפש: תוכחה, קבלת התוכחה ותיקון המידות
3. שני גורמים לאיכותו של העץ: טיב הנטיעה והנטיעה עצמה. אף באישיותו של האדם שני מרכיבים: צור מחצבתו, והמכריע יותר- אישיותו ומעשיו
4. כזרע שצמיחתו רק לאחר שנרקב, אף האדם יכול לצמוח ולהתפתח רק לאחר שיחזק את אמונתו בהקב"ה והכנעתו מפניו.
5. הזרועים בדמעה ברינה יקצורו- קצירת הפירות בעבודת ה' תלויה בגודל העמל
6. האדם, כמו העץ, חייב לצמוח ולהתקדם. (המלאכים מכונים "עומדים")